Farz, Vacip, Sünnet, Müstehap, Mübah,Mekruh Ve Haram Kavramları
Gönderen Kadir Hatipoglu - Nisan 05 2013 20:19:37

FARZ, VACİP, SÜNNET, MÜSTEHAP, MÜBAH, MEKRUH VE HARAM KAVRAMLARI[1] İnsan başıboş yaratılmamıştır. Yaptıklarından sorumludur. Çünkü insan, insan olmanın, diğer bir deyişle yeryüzünde Allah’ın halifesi olmanın sorumluluğunu taşımaktadır. Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır: إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا   “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.” (Ahzab, 33/72) İnsanın yüklendiği emanet; başta akıl, irade ve iradeyi serbestçe kullanmanın gerektirdiği sorumluluk ve dîni görevlerdir. Bu ayet-i kerimenin yanında insanın yeryüzünde Allah’ın halifesi olduğunu açıklayan ayetler de bulunmaktadır (mesela Bakara, 2/30). Bunlar göz önüne alındığı zaman daha iyi anlaşılacağı gibi insan, akıl, fikir ve ruh sahibi olarak yeryüzünde Allah’ın halifesi sıfatıyla sorumluluk sahibi kılınmıştır. Bu sorumluluğun bir sonucu olarak insanın yaptığı her hareketin, söylediği her sözün ve sergilediği her davranışın bir anlamı ve sonucu vardır. İnsanın ortaya koyduğu söz, fiil ve davranışlar anlamsız ve sonuçsuz değildir. Niyetine ve samimiyetine göre kişi yaptığı davranışlardan ya sevap alır ya günah kazanır. Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır: وَلاَ تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولـئِكَ

كَانَ عَنْهُ
مَسْؤُولاً
 “Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme.
Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.” (İsra,
17/36)   Yani insan,

أَيَحْسَبُ
الْإِنسَانُ
أَن يُتْرَكَ
سُدًى “İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı
zanneder” (Kıyame, 75/36) ayet-i kerimesinde de ifade edildiği gibi başıboş
yaratılmamıştır. Kişi yapıp ettiklerinden, sözlerinden ve eylemlerinden sorumludur.
Ağzımızdan çıkan hiçbir söz, içimizde taşıdığımız hiçbir niyet ve
ortaya koyduğumuz hiçbir davranış Yüce Allah’ın bilgisinin dışında kalmaz.
Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır:
هُوَ اللَّهُ
الَّذِي لَا
إِلَهَ
إِلَّا هُوَ
عَالِمُ
الْغَيْبِ
وَالشَّهَاد&#16
14;ةِ هُوَ
الرَّحْمَنُ
الرَّحِيمُ
 “O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah’tır. Gaybı da, insan
kavrayışına giren alemi de bilendir. O, Rahman’dır, Rahimdir” (Haşr, 59/22) Her şeyi
bilen, her şeyi gören, her şeyi işiten ve her şeyden haberdar olan Yüce Rabbimiz,
bizim söylediğimiz her sözden ve sergilediğimiz her davranıştan tamamen haberdardır.
Bu bakımdan Müslüman, Allah’a imanının bir gereği olarak İslâmî bir
duyarlılıkla hareket etmek durumundadır. DİNİ YÜKÜMLÜLÜK VE BUNA
İLİŞKİN TERİMLERİ BİLME İHTİYACI İslâmî açıdan dini sorumluluk,
kişinin, dinin söylediklerine muhatap olması durumunu anlatır. Bu sorumluluğu
taşıyabilmek için kişinin aklî melekeleri yerinde (âkıl) ve ergin (bâliğ)
olması gerekir. Bu nitelikleri taşıyan müslümana "mükellef" denir.
Mükellef, dinin söylediği ile yükümlü tutulan, düşünce,
söz ve davranışlarına bir takım sonuçlar bağlanan insan demektir. Dini
yükümlülüğün temel şartı, ehliyet yani kişinin dini sorumluluk
taşımaya elverişli olmasıdır. Ahzab suresinin 72. âyetinde yerin ve göğün
taşımaktan çekindiği emaneti insanın yüklendiği belirtilerek diğer varlıklar arasında
insanın, ehliyet ve sorumluluk taşıdığına işaret edilmektedir. İnsanın dinin söylediğine ehil
olması, akıl denilen anlama, düşünme ve ona göre davranma yeteneğine ve
donanımına sahip bulunması sebebiyledir. Yaratıcısına, kendi şahsına, ailesine içinde
yaşadığı topluma, tüm insanlığa ve nihayet Allah’ın halifesi olarak diğer yaratılmışlara
karşı sorumlukları bulunan insan, bu sorumluluklarını yerine getirebilecek bir donanım ve
yetenekle yaratılmıştır. Ancak insanın bu yetenek ve donanımını doğru bir şekilde kullanabilmesi
ve sorumluluğunun gereğine göre hareket edebilmesi için, kendisine kılavuzluk
yapacak gerekli bilgiyi edinmesi icap etmektedir. Bu bilgilerin edinilmesi sırasında bir takım temel

fıkıh terimleriyle karşılaşılır. Dini bilgilenme esnasında sık sık karşılaşılan bu terimlerin tam karşılığını bir çoğumuz yeterince bilmeyiz. İşte burada Müslüman olarak bilmemiz gereken bazı temel terimleri açıklamaya çalışacağız. Fakat önce şunu ifade edelim ki, Müslüman’ın sergilediği her davranışın, söylediği her sözün ve yaptığı her hareketin sonucu, mutlaka bunları anlatan terimlerden birisi içine girmektedir. İslam’ın, dinen sorumlu olabilecek durumdaki kişilerden bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını istemesi, bu isteğin kesin ve bağlayıcı olup olmaması, bu isteği bildiren delilin, Kur’an ve Sünnette yer alması ve belli bir anlamı göstermesinin kesin olup olmaması yahut mükellefin onu yapıp yapmamakta serbest bırakılıp bırakılmaması gibi kriterlere göre belirlenen bu terimler, genellikle farz, vacip, sünnet, müstehap, mübah, mekruh ve haram şeklinde yedi kısma ayrılır. Bunlar, dinen sorumlu konumdaki kişinin ortaya koyduğu eylemleri, dini sorumluluğu açısından anlatan terimlerdir. Bu terimlerden Müslümanın yapması gerekenleri anlatanlar, kuvvetliden zayıfa doğru farz, vacip, sünnet ve müstehaptır. Zayıftan kuvvetliye doğru yapılmaması gerekenleri anlatanlar ise, tenzihen mekruh, tahrimen mekruh ve haramdır. Bu iki gurubun arasında da yapılması veya terk edilmesi hususunda herhangi bir dini yükümlülük bulunmayan fiil ve davranışları anlatan mübah terimi bulunmaktadır. Hiçbir sözümüz ve davranışımızın sonucu, bunların dışında kalmaz. Ağzımızdan çıkan her sözün ve sergilediğimiz her davranışın sonucu mutlaka bunlardan biri içinde yer alır. Bu bakımdan Müslümanın, daima İslâmî duyarlılıkla hareket ederek söz ve eylemlerinin, dinen yasaklanmış bulunan alana girmemesi hususunda özen göstermesi gerekir. DİNİ HÜKÜMLERİN KOYUCUSU İnsanı yaratan Allah’tır. Onun için neyin hayırlı neyin zararlı olduğunu en iyi bilen de odur. Emrettiklerinde insanlar için muhakkak hayır, yasaklarında da muhakkak zararlar vardır. Bize düşen bunlara sarılmaktır. Dinimizin iki temel kaynağı, Kur’an ve Sünnettir. İcma, kıyas ve diğer deliller temelde bu iki kaynağa dayanır. Hz. Peygamber dünya hayatına veda etmeden önce müminlere şu uyarıda bulunmuştur:
وَقَدْ
تَرَكْتُ
فِيكُمْ مَا
لَنْ
تَضِلُّوا
بَعْدَهُ إِن
ِاعْتَََصَمْتُمْ بِهِ
كِتَابُ
اللهِ “Size öyle bir şey bırakıyorum ki ona sıkı sarıldığınız sürece doğru yoldan asla sapmayacaksınız: Allah’ın kitabı.”[2] Kur’an ve Sünnette yer alan hükümlerin doğruluğuna ve geçerliliğine inanmak, Müslüman olmanın gereğidir. Mesela Müslümanın, şartlarını taşıyanlar için namazın, Ramazan orucunun, zekatın ve haccın farz oluşuna; haram kılınan hususlardan sakınılmasına inanması ve bunları kabul etmesi, mümin olmasının bir gereğidir. Allah ve Rasulü neyi emretmiş ve neyi yasaklamış ise, Müslümanların bunların doğru ve gerekli olduğuna inanması, sonra da gücü yettiğince bunlara uymaya çalışması dini bir zorunluluktur. İslam’da bir şeyi helal kılma veya haram kılma, diğer bir ifadeyle helal ve haram kriterlerini belirleme yetkisi, sadece Allah ve Rasulüne mahsustur. Bu itibarla insanlar, Allah ve Rasulünün açık bir şekilde haram kıldığını helal yapamayacakları gibi helal kıldığını da haram

yapamazlar. Bu bakımdan özellikle helal ve haramlara ilişkin olarak neyin doğru neyin yanlış olduğu hususunda keyfi değerlendirmelere girmek, heva ve hevese bağlı görüşler ileri sürmek İslam’la bağdaşmaz. Zira belirttiğimiz gibi helal, haram ve farz kılma ve bunlarla ilgili kriterler koyma yetkisi yalnızca Allah ve Rasulüne aittir. Dolayısıyla Allah ve Rasulü tarafından hükmü açıkça ortaya konanlardan başka bir takım farzlar belirleme veya haramlar koyma yetkisinin hiç kimseye verilmediği gerçeğini unutmamak gerekmektedir. Buna göre hiç kimse keyfi olarak kendince haramlar ve helaller belirleyerek Allah ve peygambere isnat edemez.
Kur’ân-ı kerim’de şöyle buyrulmaktadır:
وَلاَ
تَقُولُواْ
لِمَا تَصِفُ
أَلْسِنَتُك&#16
15;مُ الْكَذِبَ
هَـذَا
حَلاَلٌ
وَهَـذَا
حَرَامٌ
لِتَفْتَرُو&#15
75; عَلَى اللّهِ
الْكَذِبَ
إِنَّ
الَّذِينَ
يَفْتَرُونَ
عَلَى اللّهِ
الْكَذِبَ
لاَ
يُفْلِحُونَ
 “Kendi yalanınızı (adeta) Allah’a isnat ederek öyle dilinize geldiği gibi yalan yanlış ‘Bu helaldir, şu haramdır’ demeyin; çünkü haberiniz olsun, Allah’a yalan isnat edenler asla kurtuluşa eremezler!” (Nahl, 16/116). Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: ‏ ‏
‏إِنَّ
الْحَلَالَ
بَيِّنٌ
وَإِنَّ
الْحَرَامَ
بَيِّنٌ
وَبَيْنَهُم&#16
14;ا
مُشْتَبِهَا&#15
78;ٌ لَا
يَعْلَمُهُن&#16
17;َ كَثِيرٌ
مِنْ
النَّاسِ
فَمَنْ
اتَّقَى

الشُّبُهَات&#16
16; ‏
‏اسْتَبْرَأَ
‏ ‏لِدِينِهِ ‏
‏وَعِرْضِهِ ‏
‏وَمَنْ
وَقَعَ فِي ‏
‏الشُّبُهَات
ِ ‏ ‏وَقَعَ فِي
الْحَرَامِ
كَالرَّاعِي ‏
‏يَرْعَى
حَوْلَ ‏
‏الْحِمَى ‏
‏يُوشِكُ أَنْ
‏ ‏يَرْتَعَ ‏
‏فِيهِ أَلَا
وَإِنَّ
لِكُلِّ
مَلِكٍ ‏
‏حِمًى ‏
‏أَلَا
وَإِنَّ
حِمَى
اللَّهِ
مَحَارِمُهُ
أَلَا
وَإِنَّ فِي
الْجَسَدِ ‏
‏مُضْغَةً ‏
‏إِذَا
صَلَحَتْ
صَلَحَ
الْجَسَدُ
كُلُّهُ
وَإِذَا
فَسَدَتْ
فَسَدَ
الْجَسَدُ
كُلُّهُ
أَلَا وَهِيَ
الْقَلْبُ "Muhakkak ki, haramlar apaçık bellidir, helaller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, ırzını da korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere dalarsa harama düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her melikin bir koruluğu vardır, Allah'ın koruluğu da haramlarıdır.

Haberiniz olsun, cesette bir et parçası var ki, eğer o düzgün olursa, vücudun tamamı düzgün olur, eğer o bozulursa, vücudun tamamı bozulur. Haberiniz olsun bu et parçası kalptir."[3] Bu çerçevede hiç kimse, Allah ve Peygamberin belirlemediği ne yeni bir ibadet ortaya koyabilir ne de bir farz. Aynı şekilde hiç kimse, ne Allah ve Peygamberinin koyduğu bir ibadeti kaldırabilir, ne de bir haram belirleyebilir. Dinin ve dolayısı ile şer’î hükümlerin koyucusu ve bunlarla ilgili temel kriterlerin belirleyicisi Allah ve Peygamberdir. Bu hususta İslam alimlerinin yaptığı, Allah ve Rasulünün koyduğu açık haramları ve helalleri ve bu husustaölçüleri anlatmak ve Allah ve Rasulünün ortaya koyduğu kriterler doğrultusunda dini meseleleri açıklamak ve güncelleştirmekten ibarettir. Dolayısı İslam dini, bir takım kimselere dini ve itikadi anlamda buyruklar ve yasaklar koyma yetkisi tanıyan yaklaşımları temelden reddetmektedir. İslam’ın orijinalitesini koruyabilen yegane din oluşu bundandır. ŞER’î HÜKÜMLERİ ANLATAN TERİMLER Farz   İslam alimleri, farzı, kesin bir delil ile kesin ve başlayıcı bir şekilde yapılması istenen dini yükümlülük şeklinde tanımlamaktadırlar. Buna göre farz; Allah ve Rasulünün, dinen sorumlu kişiden, yapılmasını kesin ve bağlayıcı bir şekilde istediği dini yükümlülükler farz kapsamına girmektedir. Namaz kılmak, oruç tutmak ve zekât vermek gibi. و اقيموا الصلوة و اتوا الزكوة “Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin…” (Bakara 2/43). يا ايها الذين امنوا اوفوا بالعقود “Ey müminler! Akitleri yerine getirin…” (Maide, 5/1) anlamındaki âyetler, farz emirler ortaya koyan delillerdir. Aynı şekilde Kur’an’da adaleti, Salih amelleri en güzel biçimde yapmayı, akrabaya yardımı, ana babaya iyiliği, yetim malı yenmemesini emreden ayetler (Bakara, 2/183. Nahl 1/90. İsrâ, 17/23,34) farz emirler ortaya koyan delillere örnektir. Buna göre farz, ayet veya mütevatir sünnet gibi kesin olarak sabit olan bir nassla, açık bir şekilde yapılması emredilen dini yükümlülüktür. Farz, mükellefin yerine getirme sorumluluğu açısından farz-ı ayın ve farz-ı kifâye şeklinde ikiye ayrılır. Farz-ı ayın, beş vakit namaz, Ramazan orucu gibi her mükellefin ayrı ayrı yapması gereken dini görevlerdir. Farz-ı ayın, bazılarının yapmasıyla diğer mükelleflerden düşmez. Farz-ı kifâye , bazı mükelleflerin yapmasıyla diğerlerinin sorumluluğu kalkan farz demektir. Cenâze ile ilgili vazifeler ve cenâze namazı, toplum için zorunlu olan çeşitli ilim dallarında elemanlar yetiştirilmesi ve gerekli mesleklerin yerine getirilmesi ve meşru ölçüler içerisindeki vatandaşlık görevleri bunun örneğini teşkil eder. Bu görevleri toplumun bir kesimi yeterince yerine getirince diğerlerinden sorumluluk kalkar. Fakat hiç kimse bunları yerine getirmez veya yeterince yerine getirmezse, bütün Müslümanlar vebal altında kalır. Toplumda farz-ı kifayeyi yerine getirecek ikinci bir kişi bulunmazsa, artık bu farz, o kişi için farz-ı ayına dönüşür. Meselâ, cenâzeyi yıkayabilecek tek kişinin bulunması halinde, bunun yıkanması onu yapacak kişiye farz-ı ayın olur. Toplumda bir olayla ilgili şahitlik yapacak yahut hastayı tedavi edecek başka kimse bunmadığında bu görevlerin yerine getirilmesi, bunu yapacak durumda bulunan kişiler için farzı ayn haline gelir. Farzı yapan sevap kazanır, özürsüz olarak yapmayan günahkâr olur, azabı hak

eder, inkar eden ise dinden çıkmış olur. Farz-ı kifayenin sevabı, yalnız onu işleyene aittir. Vâcib Dini bir terim olarak vacip de farz gibi yapılması kesin ve bağlayıcı bir şekilde istenen dini yükümlülüktür. Ancak vacip, delil yönünden farz kadar güçlü değildir. Bunun sebebi, delilinin farz kadar kesin olmamasıdır. Kendi asli tanımlamasıyla söylemek gerekirse vacibin delili zannidir. Yani vacibin delili, sabit oluş yönüyle veya bir hüküm ortaya koymadaki açıklık bakımından kesin değil zannidir. Vitir ve bayram namazları gibi. Farz ve vâcibin her ikisi de, bağlayıcı ve kesin olarak yapılması istenen şeylerdir. Ancak belirttiğimiz gibi farz, hem hükmü göstermesi açısından hem de sabit olması bakımından kesin delile dayanmakta iken vâcip, kesin olmayan, zannî bir delile dayanmakta veya hükmü göstermesi açısından farz kadar kesinlik taşımamaktadır. Farzda olduğu gibi vâcibin de, kesin olarak yapılması gerekir. Yerine getiren sevap alır. Özürsüz olarak terk eden ise farzın terki ölçüsünde olmasa da yine de günaha girer ve azabı hak eder. Yerine getirilmesinin gerekliliği bakımdan ikisi arasında bir fark bulunmadığından bazı ilim adamları vacibe amelî farz da demişlerdir. Ancak vâcibi inkar eden kâfir olmaz. Şu kadar var ki, vacibin inkar edilmesi dinen bid'at ve günahtır. Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, dinen sorumlu kişiden istenen yükümlülüğün dayandığı delil her bakımdan kesin ve bağlayıcı ise bu yükümlülük farz adını almaktadır. Böyle bir delilin sabit oluşunda veya hüküm ifade etmesinde zannilik var ise bunun gösterdiği yükümlülük de vacip adını almaktadır. Mesela kesin delille açık ve bağlayıcı bir şekilde emredilen Ramazan orucu farzdır. Zanni delille emredilen sadaka-ı fıtır ise vaciptir. Sünnet Bir fıkıh terimi olarak sünnet, Hz. Peygamberin farz ve vacip olmayarak yaptığı dini görevlerdir. Buna göre sünnet, dinde farz ve vacip olmaksızın yapılması istenen ve Peygamber Efendimiz tarafından pek terk edilmeyen işlerdir. Sünnet ikiye ayrılmaktadır. Sünnet-i müekkede (kuvvetli sünnet) ve Sünnet-i gayr-ı müekkede (kuvvetli olmayan sünnet). Sünnet-i Müekkede, Peygamber Efendimizin devam edip de pek az terk ettiği ibadetler, davranışlar ve işlerdir. Sabah, öğle ve akşam namazlarının sünnetleri gibi. İslam dininde büyük bir dikkatle ve önemle benimsenen ezan, ikamet ve cemaate devam gibi sünnetlere "Sünen-i Hüda" denir ki bunlar da birer müekked sünnettir. Sünnet-i gayr-ı müekkedeler; dinî vecîbelerin birer tamamlayıcısı konumunda olan fiiller ile Hz. Peygamber’in ibadet maksadı ile bazen yaptığı, bağlayıcı olmadığını göstermek maksadıyla bazen terk ettiği veya bizzat edasının vacip olmadığına işaret ettiği sünnetlerdir. Yatsı ve ikindi namazlarının ilk sünnetleri gibi. Peygamber Efendimizin yeme, içme, giyinme, uyuma adabı gibi ibadet kastı olmadan, insan sıfatıyla yaptığı mutat davranışlarına Sünen-i Zevâid denir. Bu gibi hususlarda Hz. Peygamber’e uymak müstehaptır ve şefaatine vesiledir. Sünen-i Zevâide uymayan bir kimse için dini açıdan bir ceza ya da kınanma söz konusu değildir.

            Müekked sünnetlerle "Sünen-i Hüda" adı verilen sünnetlerin yapılmasında sevap vardır. Kasten terk edilmelerinde herhangi bir dini ceza yok ise de, bunların sevabından mahrumiyet ve dinen hoş karşılanmama durumu söz konusudur. Gayr-i müekked ile "Zevaid" sünnetlerin yapılması dinen güzeldir. Sevgili Peygamberimize uymanın bir nişanı olduğundan, bunları yapmak, sevaba ve Peygamberimizin şefaatına kavuşmaya bir yoldur. Fakat bunların yapılmaması dinen kınanmaz. Hadis ilminde ise Sünnet, Hz. Peygamber’den gelen söz, fiil ve onaylara denir ki fıkıh usulünde,

Kur’an’dan sonra şer’î delillerin ikincisi olarak kabul edilir. Müstahap Sözlük anlamı itibariyle hoşlanılan, sevilen, sevimli olan, tercih edilen şey anlamına gelen Müstehap, fıkıh terimi olarak Peygamber Efendimizin bazen yaptıkları ve bazen da terk ettikleri ibadetler ve ibadetlere ilişkin bazı hususlar ve bir takım davranış ve işlerdir. Kuşluk namazı gibi. Bu bir nevi müekket olmayan sünnettir. Peygamber Efendimiz, müstahap olarak ifade edilen bazı şeyleri sevmiş ve kendi hayatında uygulamıştır. İlk kuşak Müslümanlar da bunları seve seve yapmışlar ve bunların yapılmasını öğütlemişlerdir.
             Müstahap olan şeye, sevap kazandırıcı olup yapılması istendiğinden ötürü mendup ve fazilet, farz ve vacib üzerine ilave olarak yapıldığı için nafile, kesin bir emre dayanmaksızın sadece bir sevap isteği ile yapıldığı için tatavvu, güzel ve övgüye değer bir iş olduğu için de edeb denmiştir. Müstahap olan şeyin yapılmasında sevap vardır. Terk edilmesinde dini bir ceza ve kınanma söz konusu değildir. Müstehabın terk edilmesi, daha iyi ve güzel olanın terk edilmesi anlamına gelmektedir. Herhangi bir zorunluluk olmaksızın yapılması teşvik edilen ve özendirilen şey anlamına gelen mendup da bazen sünnet ve müstehab terimleri ile ifade edilir. Mendubu işleyen sevap ve mükafata hak kazanır; terk eden ise kınanmaz. Mubâh Sözlükte açıklanan, açığa konan, salıverilen, helâl kılınan gibi anlamlara gelen mubâh, yapılması ve yapılmaması dinde caiz görülen şeydir. Ne yapılmasında, ne de yapılmamasında günah vardır. Helal olan bir yiyeceği yiyip yememek gibi. Dinen sorumlu kişinin mübahı yapması veya yapmaması sevap veya günahı gerektirmemekle birlikte mubah olan şeylerin iyi niyetle, sözgelimi haramdan sakınmak niyetiyle işlenmesi halinde işleyen sevap kazanır. Meselâ, çalışıp helal rızık kazanmak amacıyla zamanında yatıp uyumak ve dinlenmek, ibâdete hazırlanmak amacıyla yemek içmek böyledir. Mübah bazı şeylerin terk edilmesi, kişinin sağlığına zarar verecek veya sorumluluklarını yerine getirmesini aksatacak olursa; bu takdirde mübahın terk edilmesiyle günaha girilir. Mesela sağlığını tehlikeye düşürecek derecede yememek içmemek böyledir. Hakkında hiçbir dini yasaklama ve kısıtlama bulunmayan hususlar, dinen mübah kapsamına girer. Fıkhın genel kuralları içinde yer alan, ‘Eşyada asıl olan mübah olmaktır’ külli kaidesi, bunu ifade etmektedir. Helal ve caiz terimleri de çoğunlukla bir şeyin mübah olduğunu anlatmak için kullanılmaktadır. Buna göre bir şey, dinin açık bir hükmüne, yasağına ve ilkesine aykırı olmadıkça helaldir, meşrudur. Sözlükte, mümkün olmak, serbest olmak ve geçerli olmak anlamlarına gelen caiz kelimesi; bir fıkıh terimi olarak, bir söz veya davranışın dinen yapılmasına müsaade edildiğini ifade eder. Câiz, mubahtan daha kapsamlı bir terim olup, farz, vacip, mendub, mubah ve tenzihen mekruhu içine alacak şekilde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Mekrûh Sözlükte sevilmeyen, hoşlanılmayan, kötü görülen ve hoş görülmeyen şey anlamına gelen mekruh, bir fıkıh terimi olarak, dinen kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda yapılmaması istenen şey demektir. Mekruh iki kısma ayrılır: Tahrîmen mekruh, harama yakın olan mekruhtur. Tenzîhen Mekrûh ise, helala yakın olan mekruhtur. Aslında tahrimen mekruhun da haram gibi yapılmaması kesin ve bağlayıcı olarak istenmiştir. Ancak, bunu isteyen delil, haramı belirleyen delil kadar kesin değildir. Tahrimen mekruh, sonuç bakımından harama yakın derecede bulunduğu için buna amelî haram da denilmiştir. Yani tahrimen mekruhun işlenmesi neredeyse haram hükmündedir. Bu sebeple tahrimen mekruhu işlemek, haram bir fiili işlemek gibi dinen günah ve cezayı gerektirir; bunlardan uzak durmak ise dinen

övülmeye ve sevaba vesiledir. Ancak inanç yönünden haram ile tahrimen mekruh arasında fark vardır; haramı inkar eden kişi dinden çıktığı halde tahrimen mekruhu inkar eden dinden çıkmış olmaz, bid’at sahibi olarak görülür. Tenzihen mekruh olan bir şey ise, helale yakındır. Dinen herhangi bir bağlayıcılığı olmaksızın yapılmaması istenen hususlar genellikle tenzihen mekruh kapsamına girmektedir. Tenzihen mekruhun işlenmesi, dinen günah ve cezayı gerektirmemekle birlikte bunlardan kaçınmak, sevap kazandırıcı olup dinen güzel görülür. Dinî duyarlılığı olan faziletli kişiler bundan kaçınırlar. Fıkıh kitaplarında bir kayda bağlanmaksızın mutlak olarak mekruh diğer bir deyişle kerahatten söz edildiği zaman, bundan genellikle tahrimen mekruh kastedilir.
Haram   Dinimizce yapılması kesin bir delille kesin ve bağlayıcı bir şekilde yasaklanan şeye haram denir. Haksız yere adam öldürmek, zina etmek, hırsızlık yapmak, içki içmek, kumar oynamak, domuz eti yemek, anne ve babaya karşı gelmek gibi. Bir şeyin yapılması, kullanılması, yenilip içilmesi kesin bir delille yasaklanmış ise, bunların yapılması dinen haram olur. Haramı işleyen kimse ceza ve azabı hak eder. Dini duyarlılığı sebebiyle haramdan kaçınan kişi ise sevap kazanır. Haramı inkâr eden dinden çıkar. Aynı şekilde haram olduğu kesin olarak bilinen bir şeyi helal saymak da insanı dinden çıkarır. Haramların işlenmesi, Allah’ın koyduğu sınırların çiğnenmesi demektir. Bu bakımdan haramlardan kesinlikle uzak durmak gerekmektedir. Çünkü haramlara fütursuzca dalmak, Yüce Allah’ın gazabına yol açabilir. Sanki hiçbir şey olmayacakmış gibi bir rahatlık içerisinde haramlara dalmak, bir Müslüman için en büyük felaketlerdendir. Bu bakımdan haramlara karşı tavır almayan ve bu konuda dikkatsiz davranan kişilerin gerçek takvaya ulaşabilmeleri mümkün olmaz. Allah’ın koyduğu sınırların korunması ve bunların ihlal edilmemesi Müslüman açısından son derece önemlidir. Haramlar, kişiyi ateşe götürür. Bunlar, dünya ve âhirette huzursuzluk kaynağıdır.
SONUÇ Her şeyi bilen yalnızca Allah’tır. Allah’tan başka herkesin bilgisi, sınırlıdır. Bununla birlikte İslam dini, insanın ilim öğrenmesi için gerekli bütün yolları açık tutmuştur. İlim öğrenmek için, zaman, mekan, yaş sınırı koymamıştır. Erkek ve kadın herkese beşikten mezara kadar ilim öğrenmeyi farz kılmıştır. Kişinin hayatının her aşamasında ve her safhasında asla ilimden kopmamasını istemiştir. İslam dini, ilim öğrenmeyi ve ilim öğretmeyi ibadet kabul etmiştir. İbadete gösterilen özenin ilim öğrenirken ve öğretirken de gösterilmesini istemiş, alimlerin kalemlerinden akan mürekkebin şehitlerin kanlarına denk olduğunu bildirmiştir. Uzmanlık gerektiren işlerde, mutlaka gerekli bilgilerle donandıktan sonra işe başlamayı tavsiye eden dinimiz, yalın bilgiye değil, yaşanan bilgiye önem verir. Müslümanın günlük hayatıyla ilgili dini bilgileri içeren ilmihal kitapları, dini hayatımızda çok önemli bir yer tutar. İşte burada açıklamaya çalıştığımız dini terimler, ilmihal kitaplarının alfabesi mahiyetindedir. Bu bakımdan bunların doğru bir şekilde bilinmesi, müminler için çok önemlidir.

[1] Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı Dr. Ekrem KELEŞ tarafından kaleme alınmıştır. [2] İbn Mace, Menâsik 84, III, 1025. Ebû Davud, Menâsik 57, II, 462. [3] Müslim, Müsâkat 107. II, 1219-1220;. Buhari, İman 39, I, 19, Büyû' , 2, III, 4.